10.6 Деліктні зобов'язання в міжнародному приватному праві

Поняття та види недоговірних зобов'язань з іноземним елементом

Недоговірні зобов'язання з іноземним елементом становлять самостійну групу приватноправових відносин у міжнародному приватному праві. На відміну від договірних зобов'язань, вони виникають **не на підставі погодженого волевиявлення сторін у договорі**, а внаслідок інших юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення обов'язку однієї особи вчинити певну дію на користь іншої.

До таких юридичних фактів можуть належати, зокрема:

- завдання майнової або моральної шкоди;
- виготовлення чи надання небезпечного або дефектного товару, роботи чи послуги;
- набуття або збереження майна без достатньої правової підстави;
- вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення;
- публічна обіцянка винагороди;
- рятування життя, здоров'я або майна;
- створення небезпеки для життя, здоров'я чи майна.

Якщо відповідне зобов'язання хоча б одним своїм елементом пов'язане з іноземним правопорядком, воно стає предметом **міжнародного приватного права**.

Основні колізійні норми України щодо таких відносин містяться у **розділі VII Закону України «Про міжнародне приватне право» – «Колізійні норми щодо недоговірних зобов'язань»**, що охоплює статті **48–51**.

Поняття недоговірного зобов'язання

Закон України «Про міжнародне приватне право» не містить окремого легального визначення поняття **«недоговірне зобов'язання»**.

Його зміст визначається виходячи із загальної конструкції зобов'язального права та системи Цивільного кодексу України.

За ст. 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, у якому одна сторона – боржник – повинна вчинити на користь іншої сторони певну дію або утриматися від неї, а кредитор має право вимагати виконання відповідного обов'язку.

Недоговірним таке зобов'язання є тоді, коли його безпосередньою юридичною підставою виступає **не договір**, а інший передбачений законом юридичний факт.

Отже, недоговірне зобов'язання можна визначити як:

цивільне зобов'язальне правовідношення, що виникає незалежно від договору між його учасниками на підставі дії, події або іншого юридичного факту, з яким закон пов'язує виникнення майнових чи особистих немайнових прав та обов'язків.

Недоговірне зобов'язання з іноземним елементом

Недоговірне зобов'язання набуває міжнародного характеру, якщо в ньому присутній **іноземний елемент**.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент може бути пов'язаний:

1. **із суб'єктами правовідносин**;
2. **з об'єктом правовідносин**;
3. **з юридичним фактом**, що мав місце за кордоном.

У недоговірних відносинах це може проявлятися особливо різноманітно.

Суб'єктний іноземний елемент

Наприклад:

- громадянину України заподіяв шкоду громадянин Польщі;
- українська компанія пред'являє вимогу до німецького виробника дефектного обладнання;
- українська особа безпідставно перерахувала кошти іноземній юридичній особі.

Об'єктний іноземний елемент

Наприклад:

- пошкоджено майно української особи, яке знаходиться у Франції;
- без достатньої правової підстави набуто майно, розташоване в іншій державі.

Іноземний юридичний факт

Наприклад:

- дорожньо-транспортна пригода сталася у Польщі;
- небезпечний товар заподіяв шкоду в Німеччині;
- дії в майнових інтересах іншої особи без доручення були вчинені в Італії.

Для виникнення колізійного питання достатньо, щоб відповідні відносини були **реально пов'язані хоча б з одним іноземним правопорядком**.

«Недоговірні» та «деліктні» зобов'язання – не тотожні поняття

У юридичній літературі термін **«деліктні зобов'язання»** інколи використовується у широкому значенні для позначення всього блоку недоговірної відповідальності.

Однак у точному цивільно-правовому значенні ці поняття необхідно розрізняти.

Недоговірне зобов'язання

Це **ширша категорія**.

До неї можуть належати:

- зобов'язання із завдання шкоди;
- безпідставне збагачення;
- дії в чужому майновому інтересі без доручення;
- публічна обіцянка винагороди;
- інші зобов'язання, які виникають не з договору.

Деліктне зобов'язання

Delict / tort obligation – деліктне зобов'язання – це зобов'язання, яке виникає **внаслідок завдання шкоди іншій особі**.

Тому:

кожне деліктне зобов'язання є недоговірним,

але:

не кожне недоговірне зобов'язання є деліктним.

Наприклад, обов'язок повернути безпідставно набуті гроші є недоговірним, але не обов'язково виникає внаслідок цивільного правопорушення і тому не є класичним деліктом.

Це розмежування важливе для колізійного права, оскільки Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює **різні прив'язки для різних недоговірних зобов'язань**.

Система недоговірних зобов'язань у Цивільному кодексі України

У Книзі п'ятій Цивільного кодексу України окремий **Підрозділ 2 має назву «Недоговірні зобов'язання»**.

Він охоплює глави 78–83.

Система виглядає так:

Глава ЦК України	**Вид недоговірного зобов'язання**
Глава 78	Публічна обіцянка винагороди
Глава 79	Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення
Глава 80	Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи
Глава 81	Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи
Глава 82	Відшкодування шкоди
Глава 83	Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави

Таким чином, українське цивільне законодавство використовує **широке поняття недоговірних зобов'язань**, яке значно виходить за межі класичної деліктної відповідальності.

Система колізійного регулювання за Законом України «Про міжнародне приватне право»

На відміну від ЦК України, який детально регулює матеріально-правові види недоговірних зобов'язань, Закон України «Про міжнародне приватне право» містить компактнішу систему колізійних норм.

Стаття 48

Загальна норма щодо зобов'язань, які виникають з дії однієї сторони.

Стаття 49

Зобов'язання, що виникають унаслідок завдання шкоди.

Стаття 50

Шкода, завдана внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг.

Стаття 51

Набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Отже, структура колізійного регулювання є такою:

загальна недоговірна норма → ст. 48;

делікт → ст. 49;

product liability → ст. 50;

безпідставне збагачення → ст. 51.

Загальна норма ст. 48

Стаття 48 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює:

«До зобов'язань, що виникають з дії однієї сторони, з урахуванням положень статей 49–51 цього Закону, застосовується право держави, у якій мала місце така дія».

Таким чином, базовою прив'язкою для відповідної групи недоговірних зобов'язань є:

lex loci actus – право місця вчинення дії.

Але ст. 48 має **загальний, субсидіарний характер**.

Спочатку необхідно перевірити, чи не підпадають відносини під спеціальні норми:

ст. 49 → шкода;

ст. 50 → дефектний товар, робота, послуга;

ст. 51 → безпідставне набуття або збереження майна.

Лише якщо спеціальної конструкції немає, виникає значення загального правила ст. 48.

Зобов'язання із завдання шкоди – класичні деліктні зобов'язання

Центральне місце серед недоговірних зобов'язань займають **зобов'язання з відшкодування шкоди**.

Вони виникають тоді, коли одна особа завдає іншій:

- майнової шкоди;
- шкоди життю;
- шкоди здоров'ю;
- моральної шкоди;
- іншої цивільно-правової шкоди.

У ЦК України матеріально-правове регулювання таких відносин сконцентроване насамперед у **главі 82 «Відшкодування шкоди»**.

У міжнародному приватному праві їм присвячена **ст. 49 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Базова колізійна прив'язка:

lex loci delicti commissi – право місця делікту.

Український закон формулює її через право держави, в якій мала місце **дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди**.

Спеціальний делікт: відповідальність за дефектний товар, роботу або послугу

Окремим різновидом недоговірної відповідальності є шкода, спричинена:

- недоліками товару;
- недоліками виконаної роботи;
- недоліками наданої послуги.

Для таких вимог Закон України «Про міжнародне приватне право» передбачає **спеціальну ст. 50**.

Особливість полягає в тому, що закон надає **вибір потерпілому** між кількома правопорядками, зокрема пов'язаними:

- з потерпілим;
- з виробником або виконавцем;
- із місцем придбання товару чи отримання роботи або послуги.

Тому product liability є **lex specialis щодо загального деліктного правила ст. 49**.

Набуття або збереження майна без достатньої правової підстави

Ще одним самостійним видом недоговірних відносин є **безпідставне збагачення – unjust enrichment**.

За ст. 1212 ЦК України особа, яка без достатньої правової підстави набула або зберегла майно за рахунок іншої особи, повинна повернути потерпілому відповідне майно. Обов'язок повернення виникає також тоді, коли правова підстава, на якій майно було набуте, згодом відпала.

У міжнародному приватному праві відповідна колізійна норма міститься у **ст. 51 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Вона встановлює:

«До зобов'язань, що виникли внаслідок набуття, збереження майна без достатніх правових підстав, застосовується право держави, у якій такі дії мали місце».

Отже:

безпідставне збагачення → окрема колізійна норма → ст. 51.

Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення

Цивільний кодекс України окремо регулює ситуацію, коли особа без попереднього доручення втручається у майнову сферу іншої особи з метою попередити, усунути або зменшити невигідні для неї майнові наслідки.

Це регулюється **главою 79 ЦК України, статтями 1158–1160**.

У порівняльному приватному праві близька конструкція відома як:

negotiorum gestio – ведення чужих справ без доручення.

Закон України «Про міжнародне приватне право» не встановлює для неї окремої спеціальної статті, аналогічної статтям 49–51.

Тому за відсутності іншої спеціальної колізійної норми такі відносини можуть підпадати під загальну конструкцію **ст. 48 – зобов'язання, що виникають з дії однієї сторони**.

Отже, попередньо:

дії в чужому майновому інтересі без доручення → ст. 48 → lex loci actus.

Особливість українського матеріального права полягає в тому, що якщо особа, в інтересах якої діяли без доручення, **схвалює такі дії**, надалі до відносин сторін застосовуються положення про відповідний договір. Це показує, що правовідношення може перейти з недоговірної у договірну модель.

Публічна обіцянка винагороди

До недоговірних зобов'язань ЦК України відносить також **публічну обіцянку винагороди**.

Глава 78 регулює:

1. публічну обіцянку винагороди **без оголошення конкурсу**;
2. публічну обіцянку нагороди **за результатами конкурсу**.

Таке зобов'язання виникає не з договору між заздалегідь визначеними сторонами, а з **односторонньої дії особи, яка публічно оголосила про винагороду**.

У транскордонній ситуації за відсутності спеціальної колізійної норми воно за своєю природою може бути охоплене загальним правилом ст. 48:

одностороння дія → право держави місця її вчинення.

Рятування життя, здоров'я та майна

Главою 80 ЦК України передбачено недоговірні зобов'язання, що виникають унаслідок:

- рятування здоров'я та життя фізичної особи;
- рятування майна фізичної або юридичної особи.

Наприклад, ст. 1161 ЦК України передбачає відшкодування шкоди особі, яка без відповідних повноважень рятувала життя або здоров'я іншої особи від реальної загрози.

У міжнародному приватному праві для такого виду відносин немає окремої спеціальної статті у розділі VII Закону, тому питання застосовного права потребує кваліфікації конкретного зобов'язання з урахуванням **ст. 48 або, залежно від характеру вимоги, ст. 49**.

Тут особливе значення має правильна **правова кваліфікація**.

Зобов'язання, що виникають зі створення загрози

Цивільний кодекс України окремо регулює також **створення загрози життю, здоров'ю або майну**.

Глава 81 містить правила про:

- усунення загрози;
- наслідки її неусунення;
- відшкодування шкоди, завданої внаслідок неусунення загрози.

Така конструкція демонструє, що недоговірні зобов'язання не завжди виникають лише після того, як шкода вже настала.

Право може породжувати обов'язок і у зв'язку з **небезпекою її настання**.

Якщо ж небезпека реалізувалася та завдала шкоди, правовідношення може перейти у сферу класичної деліктної відповідальності.

Деліктне зобов'язання не потребує попереднього договору між сторонами

Для класичного деліктного зобов'язання характерно, що до завдання шкоди його учасники можуть взагалі **не перебувати між собою у жодних правовідносинах**.

Наприклад:

- громадянин України керує автомобілем у Польщі;
- через його дії пошкоджено автомобіль громадянина Німеччини.

До ДТП між сторонами не існувало договору.

Саме дорожньо-транспортна пригода створює нове правовідношення:

потерпілий → кредитор;

особа, відповідальна за шкоду → боржник.

У цьому полягає одна з основних відмінностей деліктного зобов'язання від договірного.

Але наявність договору не виключає виникнення недоговірної вимоги

Водночас не можна використовувати спрощене правило:

«якщо між сторонами існує договір, будь-яка вимога між ними обов'язково є договірною».

Одна фактична ситуація може породжувати **різні за юридичною природою вимоги**.

Наприклад:

покупець придбав дефектний електроприлад.

Можливі різні наслідки:

Договірна вимога

Товар не відповідає договору → вимога:

- замінити товар;
- усунути недолік;
- зменшити ціну;
- повернути сплачені кошти.

Це питання **договірного статуту**.

Недоговірна вимога

Через дефект електроприлад вибухнув і спричинив тілесні ушкодження.

Вимога про відшкодування такої шкоди може підпадати під **спеціальний режим відповідальності за шкоду, спричинену недоліками товару – ст. 50 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Отже, необхідно кваліфікувати **конкретну вимогу**, а не лише дивитися, чи існував між сторонами договір.

Значення правової кваліфікації

Вибір правильної колізійної норми залежить від того, як юридично кваліфіковано відповідну вимогу.

Стаття 7 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що при визначенні застосовного права суд або інший орган за загальним правилом здійснює тлумачення норм і понять **відповідно до права України**. Якщо відповідний іноземний правовий інститут невідомий українському праву або має інший зміст, може враховуватися також право іноземної держави.

Тому суд повинен спочатку встановити:

це договірна вимога?

делікт?

product liability?

безпідставне збагачення?

одностороння дія?

і лише після цього застосувати відповідну колізійну норму.

Основні види недоговірних зобов'язань у міжнародному приватному праві

Для цілей цього підрозділу їх доцільно систематизувати так.

1. Загальні зобов'язання з односторонніх дій

Стаття 48 Закону.

Загальна прив'язка:

lex loci actus – право місця вчинення дії.

2. Деліктні зобов'язання

Стаття 49.

Виникають унаслідок завдання шкоди.

Базова прив'язка:

lex loci delicti – право держави, де мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги.

3. Відповідальність за дефектні товари, роботи або послуги

Стаття 50.

Спеціальний вид недоговірної відповідальності.

Характерна риса:

вибір застосовного права належить потерпілому в межах установленого законом переліку.

4. Безпідставне збагачення

Стаття 51.

Базова прив'язка:

право держави, де відбулося набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

5. Інші недоговірні зобов'язання

До них можуть належати, зокрема:

- дії у майнових інтересах іншої особи без доручення;
- публічна обіцянка винагороди;
- окремі відносини, пов'язані з рятуванням;
- інші зобов'язання з односторонніх дій.

Якщо закон не встановлює спеціальної колізійної прив'язки, вихідним орієнтиром є **ст. 48**, але перед її застосуванням необхідна правильна правова кваліфікація конкретної вимоги.

Договірні та недоговірні зобов'язання: основні відмінності

Критерій	**Договірні зобов'язання**	**Недоговірні зобов'язання**
Підстава виникнення	Договір	Інший юридичний факт
Попередня домовленість сторін	Є	Зазвичай немає
Основні колізійні норми	ст. 43–47	ст. 48–51
Основний принцип	автономія волі	об'єктивна прив'язка, спеціальні правила
Основна загальна прив'язка без вибору	найбільш тісний зв'язок / characteristic performance	місце відповідної дії або спеціальна прив'язка
Автономія волі	широка	суттєво обмежена
Типовий приклад	купівля-продаж	завдання шкоди

Така відмінність пояснюється тим, що у договорі сторони **заздалегідь добровільно створюють правовий зв'язок**, тоді як у делікті або безпідставному збагаченні правовідношення виникає переважно **після юридично значущої події**.

Структура подальшого колізійного аналізу

Для недоговірного зобов'язання з іноземним елементом доцільно діяти у такій послідовності.

Крок 1. Встановити іноземний елемент.

Крок 2. Кваліфікувати вимогу.

- делікт;
- дефектний товар;
- безпідставне збагачення;
- одностороння дія;
- інше недоговірне зобов'язання.

Крок 3. Знайти спеціальну колізійну норму.

- ст. 49;

- ст. 50;
- ст. 51.

Крок 4. Якщо спеціальної норми немає – перевірити ст. 48.

Крок 5. Встановити відповідну колізійну прив'язку.

Крок 6. Перевірити передбачені законом винятки та можливість вибору права.

Крок 7. Якщо визначено іноземне право – встановити його зміст відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Узагальнення

Недоговірні зобов'язання – це широка категорія цивільних зобов'язань, які виникають **не з договору**, а з інших юридичних фактів.

До них українське цивільне право відносить, зокрема:

публічну обіцянку винагороди → глава 78 ЦК;

дії в майнових інтересах іншої особи без доручення → глава 79;

рятування → глава 80;

створення загрози → глава 81;

відшкодування шкоди → глава 82;

безпідставне збагачення → глава 83.

При цьому:

недоговірне зобов'язання – ширше поняття;

деліктне зобов'язання – його різновид, що виникає внаслідок завдання шкоди.

Колізійне регулювання побудоване навколо статей **48–51 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

ст. 48 → загальна норма для зобов'язань із дії однієї сторони;

ст. 49 → завдання шкоди;

ст. 50 → шкода від дефектних товарів, робіт або послуг;

ст. 51 → безпідставне набуття або збереження майна.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

немає договору → перевіряємо недоговірне зобов'язання;

шкода → ст. 49;

дефект товару / роботи / послуги → ст. 50;

безпідставне збагачення → ст. 51;

інша одностороння дія → ст. 48;

делікт ≠ усі недоговірні зобов'язання;

наявність договору між сторонами ≠ кожна вимога автоматично договірна;

спочатку кваліфікація вимоги → потім вибір колізійної норми.

Право, що застосовується до зобов'язань із завдання шкоди: загальна колізійна прив'язка

Загальне правило визначення застосовного права

Основна колізійна норма щодо деліктних зобов'язань міститься у **ч. 1 ст. 49 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

«Права та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди, визначаються правом держави, у якій мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди».

Таким чином, основною колізійною прив'язкою є:

lex loci delicti commissi – право місця вчинення делікту.

У формулюванні українського закону вирішальним є право держави, де мала місце **дія або інша обставина**, яка стала юридичною підставою вимоги про відшкодування шкоди.

Зміст прив'язки lex loci delicti

Lex loci delicti забезпечує зв'язок деліктного зобов'язання з правопорядком держави, на території якої виникла обставина, що породила вимогу потерпілого.

Наприклад:

громадянин України керує автомобілем у Польщі та спричиняє ДТП, унаслідок якої пошкоджено автомобіль громадянина Німеччини.

За загальним правилом:

ДТП у Польщі → юридично значуща обставина у Польщі → право Польщі.

Громадянство потерпілого або особи, яка завдала шкоди, саме по собі не змінює загального правила ч. 1 ст. 49.

«Дія або інша обставина» як ключова формула ст. 49

Український закон не обмежується поняттям **«місце вчинення дії»**, а використовує ширшу формулу:

«дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги».

Це дозволяє охопити ситуації, коли шкода виникає не лише внаслідок активної поведінки особи.

Підставою деліктної вимоги може бути, зокрема:

- дія;
- бездіяльність;
- подія або інша юридично значуща обставина, з якою застосовне право пов'язує виникнення обов'язку відшкодувати шкоду.

Отже, для застосування ч. 1 ст. 49 необхідно встановити **територіальну локалізацію юридично значущої обставини**, яка породила вимогу про відшкодування.

Місце вчинення дії та місце настання шкоди

Необхідно уважно читати саме формулювання української колізійної норми.

Частина 1 ст. 49 прямо говорить про:

місце дії або іншої обставини, що стала підставою для вимоги,

а не формулює загального правила як автоматичне застосування **права держави, де потерпілий фактично відчув наслідки шкоди**.

Наприклад:

особа в державі А вчиняє дію, яка спричиняє майнові наслідки для потерпілого, що перебуває у державі Б.

Для визначення застосовного права недостатньо механічно сказати:

«шкода відчувається у державі Б → застосовується право Б».

Необхідно встановити, **де мала місце саме дія або інша обставина, що відповідно до ст. 49 породжує деліктну вимогу**.

Це відрізняє формулювання українського Закону від колізійних моделей деяких інших правопорядків, які як основну прив'язку використовують насамперед **місце настання безпосередньої шкоди**.

Місце делікту не визначається громадянством сторін

Загальна прив'язка ч. 1 ст. 49 має **територіальний**, а не персональний характер.

Тому за загальним правилом не є визначальними:

- громадянство потерпілого;
- громадянство заподіювача шкоди;
- місце знаходження суду;
- право, яке сторони застосовують до інших правовідносин між ними.

Наприклад:

два громадяни України перебувають у Франції, де один із них завдає шкоди іншому.

За вихідним правилом ч. 1 ст. 49 делікт пов'язаний із:

Францією → французьке право.

Проте для випадку, коли сторони мають місце проживання або місцезнаходження в одній державі, ч. 2 ст. 49 передбачає **спеціальний виняток**.

Lex loci delicti і lex fori – різні поняття

Місце розгляду спору не визначає автоматично право, що регулює деліктне зобов'язання.

Наприклад:

- шкода заподіяна в Італії;
- потерпілий звернувся з позовом до суду України.

У такій ситуації:

lex fori → українське процесуальне право;

але

lex loci delicti → за загальним правилом італійське матеріальне право щодо деліктного зобов'язання.

Отже:

компетентний український суд ≠ автоматичне застосування українського матеріального права.

Якщо колізійна норма визначає іноземне право, його зміст встановлюється відповідно до **ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Загальна та спеціальні деліктні норми

Частина 1 ст. 49 є **загальною колізійною нормою щодо відшкодування шкоди**.

Однак перед її застосуванням необхідно перевірити, чи немає спеціального колізійного правила.

Насамперед окремо врегульована:

шкода, завдана внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг → ст. 50.

У такому випадку застосовується спеціальний механізм, який надає потерпілому можливість вибору між передбаченими законом правопорядками.

Тому:

звичайний делікт → ст. 49;

дефект товару, роботи або послуги → спеціально ст. 50.

Співвідношення ст. 48 і ст. 49

Стаття 48 встановлює загальне правило для недоговірних зобов'язань, що виникають із дії однієї сторони:

«До зобов'язань, що виникають з дії однієї сторони, з урахуванням положень статей 49–51 цього Закону, застосовується право держави, у якій мала місце така дія».

Водночас зобов'язання із завдання шкоди мають спеціальне регулювання у ст. 49.

Отже:

ст. 48 → загальна норма щодо недоговірних зобов'язань;

ст. 49 → lex specialis щодо деліктних зобов'язань.

Саме тому при вимозі про відшкодування шкоди необхідно звертатися безпосередньо до **ст. 49**, а не обмежуватися загальною ст. 48.

Приклади застосування загальної прив'язки

Приклад 1. ДТП.

Громадянин України під час перебування в Чехії спричинив ДТП та пошкодив автомобіль громадянина Австрії.

За загальним правилом:

ДТП у Чехії → право Чехії.

Приклад 2. Пошкодження майна.

Польська компанія під час виконання робіт у Литві пошкодила майно української компанії.

За загальним правилом:

обставина, що спричинила шкоду, мала місце в Литві → право Литви.

Приклад 3. Шкода здоров'ю.

Під час перебування у Франції громадянину України внаслідок протиправних дій іншої особи завдано тілесних ушкоджень.

За загальним правилом:

дія у Франції → французьке право.

В усіх цих випадках спочатку застосовується територіальна прив'язка ч. 1 ст. 49, а вже потім перевіряється наявність передбачених законом **винятків із загального правила**.

Алгоритм визначення права

При встановленні права, що застосовується до деліктного зобов'язання, доцільно послідовно:

встановити наявність іноземного елемента → кваліфікувати вимогу як деліктну → перевірити, чи немає спеціальної норми → визначити державу, де мала місце дія або інша обставина, що стала підставою вимоги → застосувати право цієї держави → перевірити винятки, передбачені наступними частинами ст. 49.

Узагальнення

Основна колізійна прив'язка для зобов'язань із завдання шкоди закріплена у **ч. 1 ст. 49 Закону України «Про міжнародне приватне право»**:

право держави, в якій мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди.

Ця конструкція відповідає принципу:

lex loci delicti commissi – право місця делікту.

При цьому:

місце делікту ≠ громадянство сторін;

місце делікту ≠ автоматично місце суду;

місце делікту ≠ завжди лише місце, де потерпілий відчув майнові наслідки;

визначальним за українським Законом є місце дії або іншої юридично значущої обставини, що стала підставою вимоги.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

делікт + іноземний елемент → ст. 49;

загальне правило → дія / інша обставина → держава її вчинення → право цієї держави;

lex loci delicti ≠ lex fori;

ст. 49 → спеціальна щодо загальної ст. 48;

дефектний товар / робота / послуга → перевірити ст. 50;

після визначення загального правила → обов'язково перевірити винятки ч. 2–4 ст. 49.

Винятки із загального правила визначення права, що застосовується до деліктного зобов'язання. Спільне місце проживання сторін та більш тісний зв'язок

Спеціальний виняток із lex loci delicti

Загальне правило ч. 1 ст. 49 Закону України «Про міжнародне приватне право» пов'язує деліктне зобов'язання з правом держави, де мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди.

Однак **ч. 2 ст. 49** встановлює спеціальний виняток: якщо шкоду завдано за кордоном, але сторони деліктного зобов'язання мають **місце проживання або місцезнаходження в одній державі**, їх права та обов'язки визначаються правом цієї держави.

Отже:

шкода за кордоном + спільне місце проживання/місцезнаходження сторін → право держави їх спільного проживання/місцезнаходження.

Термінологічне уточнення: це не «спільне особисте право»

Для точності в посібнику доцільно врахувати, що чинна ч. 2 ст. 49 використовує критерій **спільного місця проживання або місцезнаходження**, а не категорію «спільного особистого закону».

Ці поняття не тотожні.

Наприклад:

- потерпілий і заподіювач шкоди – громадяни України;
- один постійно проживає в Україні;
- інший – у Польщі;
- шкода завдана у Франції.

Сам факт спільного громадянства України **не є достатнім** для застосування ч. 2 ст. 49, оскільки сторони не мають спільного місця проживання.

І навпаки:

- громадянин України;
- громадянин Польщі;
- обидва проживають у Німеччині;
- шкода завдана у Франції.

У цьому випадку:

спільне місце проживання → Німеччина → німецьке право.

Отже, визначальним є не громадянство, а **спільний територіальний центр життя сторін**.

Чому спільне місце проживання має перевагу

Закон виходить із того, що за наявності спільного місця проживання або місцезнаходження обидві сторони мають значно тісніший зв'язок саме з цим правопорядком, ніж із державою випадкового завдання шкоди.

Наприклад:

двоє осіб, які постійно проживають в Україні, під час туристичної поїздки до Австрії потрапили у ДТП, спричинене одним із них.

Формально місце делікту:

Австрія.

Проте відповідно до ч. 2 ст. 49:

обидві сторони проживають в Україні → застосовується право України.

Тобто спеціальна персонально-територіальна прив'язка **витісняє загальну lex loci delicti**.

Умова: шкода має бути завдана за кордоном

Частина 2 ст. 49 сформульована саме щодо зобов'язань, які виникають унаслідок **завдання шкоди за кордоном**.

Тому структура норми така:

делікт за межами України → перевіряємо, чи мають сторони спільне місце проживання або місцезнаходження → якщо так, застосовуємо право цієї держави.

Якщо такого спільного зв'язку немає, зберігається загальна прив'язка ч. 1 ст. 49.

Обмеження застосування іноземного права

Ще один спеціальний виняток містить **ч. 3 ст. 49**.

Іноземне право не застосовується в Україні, якщо дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди, **за законодавством України не є протиправною**.

Отже, для застосування іноземного деліктного права український суд додатково перевіряє:

чи визнає українське право відповідну поведінку протиправною.

Наприклад, якщо іноземне право допускає деліктну відповідальність за певну поведінку, але за українським законодавством така поведінка взагалі не є протиправною, відповідне іноземне право в Україні не застосовується.

Це спеціальне обмеження саме для деліктних зобов'язань і його слід відрізняти від загального **застереження про публічний порядок** за ст. 12 Закону.

Більш тісний зв'язок як загальний коригувальний механізм

Стаття 49 не містить окремої спеціальної норми про «очевидно більш тісний зв'язок». Такий механізм передбачений **загальною ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право»** і може мати значення також для деліктних відносин.

Частина 2 ст. 4 встановлює:

якщо на підставі передбачених законом колізійних норм **неможливо визначити застосовне право**, використовується право, яке має більш тісний зв'язок із відповідними приватноправовими відносинами.

Частина 3 ст. 4 передбачає ще важливіше **коригувальне правило – escape clause**:

право, формально визначене колізійною нормою, як виняток може не застосовуватися, якщо:

- правовідносини мають із ним лише **незначний зв'язок**;
- водночас вони мають **більш тісний зв'язок з іншим правом**.

Характер правила більш тісного зв'язку

Більш тісний зв'язок не є альтернативою, яку суд може вільно обирати замість ст. 49.

Послідовність має бути такою:

спочатку → застосовується спеціальна колізійна норма ст. 49;

лише винятково → перевіряється коригувальний механізм ст. 4.

Тому недостатньо встановити, що інший правопорядок «виглядає зручнішим» або має декілька фактичних зв'язків із деліктом.

Необхідно одночасно довести:

незначний зв'язок із правом, визначеним колізійною нормою + істотно тісніший зв'язок з іншим правом.

Саме тому ч. 3 ст. 4 має винятковий характер.

Приклад більш тісного зв'язку

Умовно:

- деліктна дія відбулася в державі А;
- перебування сторін у державі А було випадковим і короткочасним;
- обидві сторони пов'язані з державою Б;
- основні правовідносини між ними, майно та наслідки події зосереджені у державі Б;
- зв'язок із державою А є мінімальним.

Формально ч. 1 ст. 49 може вказувати на право держави А.

Однак за наявності всіх необхідних умов може постати питання про застосування **ч. 3 ст. 4** і права держави Б як права більш тісного зв'язку.

Таке відступлення повинно бути **винятковим і належно обґрунтованим**, а не автоматичним.

Спільне місце проживання і більш тісний зв'язок – різні механізми

Необхідно розрізняти:

ч. 2 ст. 49 → спеціальна, прямо встановлена законом прив'язка;

ст. 4 → загальний коригувальний механізм.

Якщо виконані умови ч. 2 ст. 49, суд не «шукає» найбільш тісний зв'язок на власний розсуд: закон уже визначив його через **спільне місце проживання або місцезнаходження сторін**.

Принцип більш тісного зв'язку потрібен насамперед тоді, коли:

- застосовне право неможливо визначити за спеціальними нормами;
- або формально визначений правопорядок має лише незначний зв'язок із відносинами.

Співвідношення з автономією волі

Частина 3 ст. 4 прямо передбачає, що коригувальне правило більш тісного зв'язку **не застосовується, якщо сторони самі здійснили допустимий вибір права**.

У деліктних зобов'язаннях такий вибір істотно обмежений: відповідно до ч. 4 ст. 49 сторони можуть домовитися про застосування права держави суду **лише після виникнення деліктного зобов'язання**.

Алгоритм застосування винятків

При визначенні права до деліктного зобов'язання доцільно послідовно перевірити:

загальна прив'язка ч. 1 ст. 49 → чи завдано шкоду за кордоном → чи мають сторони спільне місце проживання/місцезнаходження → якщо так, застосувати ч. 2 ст. 49 → якщо визначено іноземне право, перевірити ч. 3 ст. 49 → за виняткових обставин перевірити більш тісний зв'язок за ст. 4.

Узагальнення

Загальна **lex loci delicti** може бути відсунута спеціальними та загальними коригувальними правилами.

Основний спеціальний виняток:

шкода завдана за кордоном + сторони мають місце проживання або місцезнаходження в одній державі → застосовується право цієї держави.

При цьому чинний Закон використовує саме критерій **спільного місця проживання/місцезнаходження**, а не «спільного особистого права».

Додаткове обмеження:

іноземне право не застосовується в Україні, якщо відповідна дія чи обставина за українським законодавством не є протиправною.

Загальна ст. 4 доповнює цю систему принципом **більш тісного зв'язку**:

неможливо визначити право → застосовується право більш тісного зв'язку;

формально визначене право має незначний зв'язок, а інше – явно тісніший → можливе виняткове коригування.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

загальне правило → lex loci delicti;

спільне місце проживання/місцезнаходження → ч. 2 ст. 49 → право спільної держави;

спільне громадянство саме по собі → недостатньо;

іноземне право + дія не є протиправною за правом України → ч. 3 ст. 49 → іноземне право не застосовується;

більш тісний зв'язок → ст. 4 → винятковий коригувальний механізм, а не загальна альтернатива ст. 49.

Автономія волі сторін у недоговірних зобов'язаннях та межі вибору застосовного права

Автономія волі у деліктних зобов'язаннях

Принцип **автономії волі – party autonomy** означає можливість учасників правовідносин самостійно визначити право, що застосовуватиметься до їхніх відносин. Загальне поняття автономії волі та правила здійснення вибору права закріплені у **ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право»**. Водночас вибір допускається лише у випадках і межах, установлених законом.

Для деліктних зобов'язань така можливість спеціально передбачена **ч. 4 ст. 49 Закону**:

«Сторони зобов'язання, що виникло внаслідок завдання шкоди, у будь-який час після його виникнення можуть обрати право держави суду».

Отже, автономія волі у сфері деліктів існує, але є **значно вужчою**, ніж у договірних зобов'язаннях.

Вибір права можливий лише після виникнення деліктного зобов'язання

Головне часове обмеження полягає в тому, що сторони можуть здійснити вибір:

лише після виникнення зобов'язання внаслідок завдання шкоди.

Тому попередня домовленість:

«до будь-якої шкоди, яка може бути завдана однією стороною іншій у майбутньому, застосовується право держави X»

не відповідає механізму ч. 4 ст. 49 як вибір права для майбутнього деліктного зобов'язання.

Послідовність є такою:

спочатку виникає делікт → потім сторони можуть домовитися про застосовне право.

Це пояснюється природою делікту: на момент попередньої домовленості конкретне недоговірне зобов'язання та його сторони як кредитор і боржник ще можуть взагалі не існувати.

Вибір можливий у будь-який час після виникнення зобов'язання

Після того як шкоду вже завдано і деліктне зобов'язання виникло, закон не встановлює короткого спеціального строку для вибору права.

Частина 4 ст. 49 використовує формулу:

«у будь-який час після його виникнення».

Отже, домовленість може бути досягнута, зокрема:

- після завдання шкоди;
- після виникнення спору;
- у процесі його врегулювання;
- під час судового розгляду, якщо це допускається відповідними процесуальними умовами.

Визначальною є одна межа:

вибір не може передувати виникненню самого деліктного зобов'язання.

Сторони можуть обрати не будь-яке право

Найсуттєвіше предметне обмеження автономії волі полягає в тому, що ч. 4 ст. 49 дозволяє обрати лише:

право держави суду – law of the forum.

Тому сторони деліктного зобов'язання не мають такої ж широкої свободи, як сторони договору.

Наприклад, якщо справа розглядається українським судом і після виникнення делікту сторони користуються можливістю ч. 4 ст. 49, вони можуть домовитися про:

право України як право держави суду.

Вони не можуть на підставі цієї норми довільно обрати, наприклад, право Швейцарії лише тому, що вважають його зручнішим, якщо Швейцарія не є державою суду.

Формула:

договір → можливий широкий lex voluntatis;

делікт → лише ex post + право держави суду.

Право держави суду і lex fori

Право держави суду традиційно позначається терміном **lex fori**.

Однак у цьому випадку необхідно розрізняти дві функції lex fori.

Перша – звичайна:

процесуальні питання → право держави суду.

Друга виникає внаслідок ч. 4 ст. 49:

сторони після делікту обирають право держави суду як матеріальне право, що регулює саме деліктне зобов'язання.

Наприклад:

- ДТП сталося в Польщі;
- спір розглядає український суд;
- загальна ч. 1 ст. 49 вказує на польське право;
- після виникнення зобов'язання сторони домовилися про застосування права держави суду.

Тоді:

без вибору → польське право за lex loci delicti;

після допустимого вибору → українське право як право держави суду.

Отже, ч. 4 ст. 49 дозволяє сторонам **замінити об'єктивну деліктну прив'язку правом форуму**.

Співвідношення ст. 5 і ч. 4 ст. 49

Стаття 5 містить загальні правила автономії волі, а ч. 4 ст. 49 – **спеціальне правило для деліктних зобов'язань**.

Стаття 5 встановлює, що вибір права у передбачених законом випадках повинен бути:

- явно вираженим;

- або прямо випливати з поведінки учасників чи обставин справи, розглянутих у сукупності, якщо законом не передбачено іншого.

Стаття 49 водночас встановлює спеціальні межі:

коли можна обирати → тільки після виникнення делікту;

що можна обрати → тільки право держави суду.

Тому:

ст. 5 → загальна конструкція автономії волі;

ч. 4 ст. 49 → lex specialis для деліктів.

Форма домовленості про вибір права

Частина 4 ст. 49 не встановлює спеціальної вимоги щодо нотаріальної чи іншої особливої форми домовленості сторін.

Водночас для забезпечення правової визначеності вибір застосовного права доцільно здійснювати **прямо та недвозначно**, особливо якщо спір уже розглядається судом.

Практично найбезпечнішим є чітке погодження:

сторони домовляються про застосування до зобов'язання з відшкодування шкоди права держави суду відповідно до ч. 4 ст. 49 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Це дозволяє відмежувати реальний вибір права від простої процесуальної поведінки сторін.

Вибір суду сам по собі не дорівнює вибору права

Необхідно розрізняти:

вибір компетентного суду

і

вибір матеріального права за ч. 4 ст. 49.

Сам факт того, що сторони домовилися про розгляд спору українським судом, ще не означає автоматично, що вони обрали українське матеріальне право для деліктного зобов'язання.

За відсутності окремого вибору український суд повинен застосувати колізійні норми Закону і визначити застосовне право відповідно до ч. 1–3 ст. 49.

Отже:

choice of forum ≠ choice of law.

Наприклад:

український суд + делікт у Польщі + немає вибору права → за загальним правилом польське матеріальне право;

український суд + делікт у Польщі + після делікту сторони обрали право держави суду → українське матеріальне право.

Чому автономія волі у деліктних відносинах обмежена

Таке обмеження пов'язане з природою недоговірних зобов'язань.

У договорі сторони:

- добровільно вступають у правовідносини;
- заздалегідь погоджують їх зміст;
- можуть передбачити ризики;
- тому мають широкі можливості вибору lex contractus.

У делікті правовідношення виникає переважно **всупереч волі потерпілого**, уже після завдання шкоди.

Широка попередня автономія могла б створювати ризик:

- нав'язування слабшій стороні невигідного права;
- штучного обходу імперативних норм;
- зменшення рівня захисту майбутнього потерпілого.

Саме тому українська модель допускає **ex post choice**, коли:

- шкода вже настала;
- сторони вже відомі;
- характер і наслідки делікту можна оцінити.

Вибір права і більш тісний зв'язок

Якщо сторони скористалися дозволеною законом автономією волі, об'єктивні колізійні прив'язки відходять на другий план.

Загальна конструкція ст. 4 Закону також виходить із того, що коригувальний механізм більш тісного зв'язку не використовується для заміни права, **належним чином обраного самими учасниками правовідносин**.

Тому:

немає вибору → ст. 49 + об'єктивні прив'язки;

є допустимий вибір за ч. 4 ст. 49 → застосовується право держави суду.

Автономія волі та спеціальні делікти

Необхідно також враховувати, що окремі види недоговірних зобов'язань мають власні спеціальні колізійні норми.

Наприклад:

шкода від недоліків товару, роботи або послуги → ст. 50;

безпідставне збагачення → ст. 51.

Стаття 51 прямо містить подібну конструкцію: сторони зобов'язання з безпідставного набуття або збереження майна також можуть **після його виникнення домовитися про застосування права держави суду**.

Отже, обмежена **ex post autonomy** є характерною рисою українського колізійного регулювання низки недоговірних зобов'язань.

Порівняння автономії волі в договорі та делікті

Критерій	**Договірне зобов'язання**	**Деліктне зобов'язання**
Норма	ст. 43 + ст. 5	ч. 4 ст. 49 + ст. 5
Момент вибору	допускається у широких часових межах	**лише після виникнення делікту**
Яке право можна обрати	за загальним правилом право обраної сторонами держави	**лише право держави суду**
Характер автономії	широка	**обмежена**
Вибору немає	ст. 44	ч. 1–3 ст. 49

Алгоритм застосування автономії волі

При вирішенні питання про вибір права у деліктному зобов'язанні необхідно встановити:

чи виникло деліктне зобов'язання → чи вибір здійснено після його виникнення → чи є це погодженим вибором сторін → чи обрано саме право держави суду → якщо всі умови виконані, застосувати обране право → якщо ні, визначати застосовне право за об'єктивними правилами ст. 49.

Узагальнення

Автономія волі у деліктних зобов'язаннях допускається, але має **суворо обмежений характер**.

Відповідно до ч. 4 ст. 49:

«Сторони зобов'язання, що виникло внаслідок завдання шкоди, у будь-який час після його виникнення можуть обрати право держави суду».

Звідси випливають дві головні межі:

часова → вибір лише після виникнення деліктного зобов'язання;

предметна → можна обрати лише право держави суду.

Тому сторони не можуть:

- заздалегідь обрати право для ще не виниклого делікту;
- після делікту довільно обрати право будь-якої третьої держави.

При допустимому виборі право держави суду стає **матеріальним правом деліктного зобов'язання**, а не лише процесуальним lex fori.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

делікт виник → після цього можливий вибір;

до виникнення делікту → вибір за ч. 4 ст. 49 неможливий;

обрати можна → тільки право держави суду;

choice of forum ≠ choice of law;

вибір є → lex voluntatis у межах ч. 4 ст. 49;

вибору немає → ч. 1–3 ст. 49;

договірна автономія → широка;

деліктна автономія → ex post + лише lex fori.

Сфера дії права, що застосовується до зобов'язань із завдання шкоди: підстави та умови відповідальності, обсяг і способи відшкодування

Загальна характеристика сфери дії застосовного права

На відміну від договірних зобов'язань, для яких ст. 47 Закону України «Про міжнародне приватне право» прямо перелічує питання, що входять до сфери **lex contractus**, щодо деліктних зобов'язань окремого аналогічного переліку Закон не містить.

Водночас ч. 1 ст. 49 встановлює, що саме застосовним правом визначаються *«права та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди»*. Отже, визначений за ст. 49 правопорядок є **деліктним статутом – lex delicti**, який регулює основні матеріально-правові питання відповідальності за завдану шкоду.

До сфери lex delicti належать насамперед:

- підстави виникнення обов'язку відшкодувати шкоду;
- умови відповідальності;
- коло відповідальних осіб;
- види шкоди, що підлягають відшкодуванню;
- обсяг відповідальності;
- способи відшкодування;
- підстави звільнення або зменшення відповідальності.

Підстави виникнення деліктної відповідальності

Застосовне право визначає, **за яких юридичних обставин виникає обов'язок відшкодувати шкоду**.

Зокрема, воно встановлює:

- яка поведінка визнається протиправною;
- чи достатньо самого факту заподіяння шкоди;
- чи необхідна вина особи;
- які юридично значущі форми вини визнаються;
- коли допускається відповідальність незалежно від вини;
- яке значення має причинний зв'язок між поведінкою та шкодою.

Наприклад, якщо за ст. 49 до делікту застосовується польське право, український суд повинен визначати матеріальні підстави відповідальності **за польським, а не автоматично за українським цивільним правом**.

Умови деліктної відповідальності

У різних правопорядках склад цивільного правопорушення може визначатися по-різному. Застосовне право встановлює, чи є необхідними такі елементи, як:

шкода → протиправність → причинний зв'язок → вина.

Для порівняння, за загальним правилом українського права ст. 1166 ЦК України передбачає відшкодування в повному обсязі майнової шкоди, завданої неправомірними рішеннями, діями або бездіяльністю, а особа звільняється від відповідальності, якщо доведе відсутність своєї вини, крім установлених законом випадків.

Однак ця українська модель застосовується до міжнародного делікту лише тоді, коли **саме право України визначене як lex delicti** або коли відповідне українське правило має застосовуватися з іншої передбаченої законом підстави.

Протиправність поведінки

Застосовне право визначає, чи є конкретна дія або бездіяльність юридично неправомірною та чи породжує вона обов'язок відшкодувати шкоду.

При цьому в українському міжнародному приватному праві існує додаткове обмеження ч. 3 ст. 49:

іноземне право не застосовується в Україні, якщо дія або інша обставина, що стала підставою вимоги про відшкодування, за законодавством України не є протиправною.

Отже, при застосуванні іноземного деліктного права питання протиправності фактично проходить додаткову перевірку з позиції українського законодавства.

Вина та відповідальність незалежно від вини

Lex delicti визначає:

- чи є вина обов'язковою умовою відповідальності;
- які її форми мають значення;
- хто повинен нести ризик випадкового заподіяння шкоди;
- в яких випадках допускається **strict liability – відповідальність незалежно від вини**.

Наприклад, окремі правопорядки встановлюють спеціальну безвинну або ризикову відповідальність для:

- власників чи володільців джерел підвищеної небезпеки;
- виробників небезпечної продукції;
- власників транспортних засобів;
- операторів окремих небезпечних об'єктів.

Отже, не можна автоматично переносити українську конструкцію вини на делікт, підпорядкований іноземному праву.

Причинний зв'язок

Застосовне право визначає також юридичні критерії **causation – причинного зв'язку** між поведінкою особи та завданою шкодою.

Це може охоплювати питання:

- які наслідки вважаються достатньо пов'язаними з поведінкою відповідача;
- чи підлягають відшкодуванню віддалені наслідки;
- яке значення має втручання третіх осіб;
- чи перериває певна подія причинний зв'язок.

Це матеріально-правове питання і тому визначається **lex delicti**, а не просто правом держави суду.

Коло осіб, відповідальних за шкоду

Застосовне право визначає не лише те, **чи існує відповідальність**, а й **хто саме повинен відшкодовувати шкоду**.

Залежно від відповідного правопорядку відповідальність може бути покладена:

- безпосередньо на заподіювача шкоди;
- на роботодавця за дії працівника;
- на власника або володільця джерела підвищеної небезпеки;
- на батьків, опікунів чи інших осіб у передбачених законом випадках;
- на орган державної влади або іншу публічну юридичну особу;
- на декількох осіб спільно.

Lex delicti визначає також, чи є відповідальність кількох осіб:

- частковою;
- солідарною;
- субсидіарною.

Коло осіб, які мають право на відшкодування

Застосовне право може визначати і тих осіб, які мають право вимагати компенсацію.

Це особливо важливо у випадках:

- смерті потерпілого;
- тяжкого ушкодження здоров'я;
- втрати годувальника;
- моральної шкоди близьким особам.

Наприклад, різні правопорядки можуть по-різному визначати коло членів сім'ї, які мають право вимагати компенсацію у зв'язку зі смертю потерпілого.

Види шкоди, що підлягають відшкодуванню

Lex delicti визначає, які негативні наслідки визнаються юридично відшкодовуваною шкодою.

Це може бути:

- пошкодження або знищення майна;
- фактичні майнові втрати;
- витрати на відновлення порушеного права;
- упущена вигода;
- шкода життю або здоров'ю;
- витрати на лікування та реабілітацію;
- втрата доходу;
- шкода у зв'язку зі смертю особи;

- моральна або немайнова шкода.

Наприклад, українське право окремо визнає можливість відшкодування як **майнової**, так і **моральної шкоди**. Статті 22 і 23 ЦК України визначають реальні збитки, упущену вигоду та форми моральної шкоди.

Проте при застосуванні іноземного права необхідно встановити саме **його підхід до видів компенсованої шкоди**.

Моральна шкода

Можливість відшкодування **non-pecuniary damage – немайнової (моральної) шкоди** також визначається застосовним матеріальним правом.

Тому lex delicti встановлює:

- чи допускається така компенсація;
- за яких порушень;
- хто має право її вимагати;
- критерії визначення її розміру;
- форму компенсації.

Не можна виходити з того, що українська модель моральної шкоди автоматично застосовується до будь-якого міжнародного делікту лише тому, що справу розглядає український суд.

Обсяг відшкодування

Одним із центральних питань деліктного статуту є **quantum of damages – обсяг відшкодування**.

Застосовне право визначає:

- принцип повного чи обмеженого відшкодування;
- склад майнових втрат;
- можливість компенсації упущеної вигоди;
- правила розрахунку втрати доходу;
- компенсацію майбутніх витрат;
- відшкодування шкоди життю та здоров'ю;
- можливі максимальні межі відповідальності.

За українським правом вихідним є принцип **повного відшкодування шкоди**. Зокрема, ст. 1166 ЦК України передбачає відшкодування майнової шкоди у повному обсязі.

Однак інший застосовний правопорядок може встановлювати інші правила або спеціальні ліміти відповідальності.

Вина потерпілого та зменшення відшкодування

Lex delicti визначає також юридичне значення поведінки самого потерпілого.

Може враховуватися:

- умисел потерпілого;

- його груба необережність;
- сприяння виникненню шкоди;
- сприяння збільшенню її розміру;
- невжиття розумних заходів для мінімізації шкоди.

Наприклад, українська ст. 1193 ЦК України передбачає, що шкода, завдана внаслідок умислу потерпілого, не відшкодовується, а його груба необережність за визначених умов може призвести до зменшення розміру компенсації.

Отже, при міжнародному делікті питання **contributory negligence – вини самого потерпілого** також має вирішуватися за застосовним деліктним правом.

Підстави звільнення від відповідальності

Застосовне право встановлює обставини, за яких особа:

- повністю звільняється від відповідальності;
- відповідає лише частково;
- не зобов'язана компенсувати певні види шкоди.

Такими обставинами залежно від правопорядку можуть бути:

- відсутність вини;
- випадок;
- непереборна сила;
- необхідна оборона;
- крайня необхідність;
- згода потерпілого;
- виключна вина потерпілого;
- дії третьої особи.

Наприклад, український ЦК передбачає, що шкода, заподіяна при правомірному самозахисті без перевищення його меж, не відшкодовується.

Способи відшкодування шкоди

Lex delicti визначає не тільки **скільки**, а й **як** повинна бути відшкодована шкода.

Основними способами можуть бути:

- грошова компенсація;
- відшкодування в натурі;
- передання речі того самого роду та якості;
- ремонт пошкодженого майна;
- відновлення попереднього стану;
- одноразова виплата;
- періодичні платежі при шкоді життю або здоров'ю.

За українським правом ст. 22 ЦК України допускає як грошове відшкодування, так і відшкодування майнової шкоди **в інший спосіб, зокрема в натурі**.

Конкретний спосіб у міжнародному делікті визначається тим правом, яке є **lex delicti**.

Регрес і відповідальність кількох осіб

До матеріальної сфери деліктного статуту можуть належати також питання:

- відповідальності кількох заподіювачів шкоди;
- внутрішнього розподілу відповідальності між ними;
- права особи, яка відшкодувала шкоду, на зворотну вимогу до іншої відповідальної особи.

Українське право, наприклад, регулює солідарну відповідальність осіб, які спільно завдали шкоди, у ст. 1190 ЦК України та право зворотної вимоги – у ст. 1191.

При застосуванні іноземного lex delicti необхідно встановлювати відповідні правила саме цього правопорядку.

Позовна давність

Позовна давність не визначається процесуальним правом автоматично.

Вона має окрему колізійну норму у **ст. 35 Закону України «Про міжнародне приватне право»**, відповідно до якої позовна давність визначається правом, що застосовується для визначення прав та обов'язків учасників відповідних відносин.

Отже, для деліктної вимоги за загальним правилом:

lex delicti → права та обов'язки сторін → це ж право визначає позовну давність через ст. 35.

Тому іноземний строк позовної давності не можна ігнорувати лише через те, що позов подано до українського суду.

Lex delicti і lex fori

Необхідно чітко розмежовувати **матеріальні** та **процесуальні** питання.

Lex delicti визначає:

- чи існує право на відшкодування;
- хто відповідальний;
- яка шкода компенсується;
- у якому обсязі;
- яким способом.

Натомість **lex fori – право держави суду** визначає, зокрема:

- порядок подання позову;
- процесуальну форму звернення;
- процесуальні права та обов'язки учасників;
- порядок дослідження доказів;
- судові процедури;
- порядок ухвалення та виконання судового рішення відповідно до застосовних процесуальних правил.

Отже:

матеріальне питання «чи має особа право на компенсацію?» → lex delicti;

процесуальне питання «як реалізувати цю вимогу в суді?» → lex fori.

Приклад комплексного застосування

Громадянин України потрапив у ДТП у Польщі, винуватцем якої є особа, що проживає в Німеччині. Спір розглядається українським судом.

За відсутності винятків:

місце делікту → Польща → польське право.

Саме польське право визначатиме:

- підстави відповідальності;
- необхідність і форму вини;
- причинний зв'язок;
- види відшкодовуваної шкоди;
- можливість компенсації моральної шкоди;
- розмір відшкодування;
- значення вини потерпілого;
- способи компенсації.

Водночас:

порядок розгляду справи українським судом → українське процесуальне право.

Український суд повинен установити зміст польського матеріального права відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Узагальнення

Право, визначене відповідно до ст. 49 Закону України «Про міжнародне приватне право», регулює **матеріальний зміст деліктного зобов'язання**. Закон формулює це широко: відповідним правом визначаються *«права та обов'язки»* сторін зобов'язання.

До сфери **lex delicti** належать насамперед:

- підстави відповідальності;
- протиправність;
- вина або відповідальність незалежно від вини;
- причинний зв'язок;
- коло відповідальних осіб;
- коло осіб, які мають право на компенсацію;
- види майнової та немайнової шкоди;
- обсяг відшкодування;
- вплив поведінки потерпілого;
- підстави звільнення чи зменшення відповідальності;
- способи відшкодування;
- відповідальність кількох осіб та пов'язані регресні вимоги.

При цьому необхідно пам'ятати:

lex delicti → матеріальне право делікту;

lex fori → судова процедура;

іноземне право визначено → його зміст встановлюється за ст. 8;

позовна давність → ст. 35 → за загальним правилом слідує за правом відповідних прав та обов'язків.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

визначили lex delicti → за ним встановлюємо «чи є відповідальність?» + «хто відповідає?» + «за яку шкоду?» + «скільки?» + «у який спосіб?»;

підстави + умови + обсяг + способи відшкодування → lex delicti;

процедура судового захисту → lex fori.

Колізійне регулювання відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг

Спеціальний характер колізійного регулювання

Шкода, завдана внаслідок недоліків товарів, робіт або послуг, є спеціальним видом недоговірної відповідальності – **product liability** у широкому розумінні.

До таких відносин застосовується не загальна колізійна прив'язка ст. 49, а спеціальна **ст. 50 Закону України «Про міжнародне приватне право»**. Вона встановлює особливий механізм визначення застосовного права, спрямований на посилений захист потерпілої особи.

Отже:

звичайна шкода → ст. 49;

шкода внаслідок недоліків товару, роботи або послуги → ст. 50.

Які відносини охоплює ст. 50

Стаття 50 застосовується, якщо шкода виникла внаслідок:

- **недоліків товару;**
- **недоліків виконаної роботи;**
- **недоліків наданої послуги.**

Йдеться саме про вимогу **про відшкодування шкоди**, а не просто про договірну вимогу щодо неналежної якості.

Наприклад:

покупець придбав дефектний електроприлад.

Якщо він вимагає:

- замінити товар;
- зменшити ціну;
- повернути кошти,

це переважно **договірна вимога**.

Якщо ж через дефект прилад спричинив:

- тілесні ушкодження;
- пожежу;

- пошкодження іншого майна,

виникає питання про **недоговірну відповідальність за шкоду**, і застосовне право визначається за ст. 50.

Вибір застосовного права належить потерпілому

Головна особливість ст. 50 полягає в тому, що застосовне право визначається **на вибір потерпілого**.

Частина 1 ст. 50 передбачає три альтернативні правопорядки:

«До вимоги про відшкодування шкоди на вибір потерпілого застосовується» одне з передбачених законом прав.

Отже, на відміну від загального делікту:

суд не просто механічно визначає одну територіальну прив'язку;

потерпілий отримує право обрати найбільш релевантний із трьох установлених законом правопорядків.

Право держави потерпілого

Перший варіант:

право держави, у якій знаходиться місце проживання, місцезнаходження або основне місце діяльності потерпілого.

Залежно від статусу потерпілого це може бути:

- місце проживання фізичної особи;
- місцезнаходження юридичної особи;
- основне місце діяльності потерпілого.

Наприклад:

- потерпілий проживає в Україні;
- товар вироблений у Німеччині;
- придбаний у Польщі;
- шкода настала в Чехії.

Потерпілий може обрати:

право України як право держави свого місця проживання.

Ця прив'язка безпосередньо орієнтована на захист потерпілого.

Право держави виробника або виконавця

Другий варіант:

право держави, у якій знаходиться місце проживання або місцезнаходження виготовлювача товару чи виконавця роботи або послуги.

Наприклад:

- потерпілий проживає в Україні;
- дефектне обладнання виготовила компанія з Німеччини.

Потерпілий може обрати:

право Німеччини.

Така прив'язка ґрунтується на тому, що саме з правопорядком держави виробника або виконавця безпосередньо пов'язана професійна діяльність особи, яка створила або надала дефектний продукт, роботу чи послугу.

Право держави придбання товару або одержання роботи чи послуги

Третій варіант:

право держави, в якій потерпілий придбав товар або в якій для нього була виконана робота чи надана послуга.

Наприклад:

- потерпілий проживає в Україні;
- товар виготовлений у Франції;
- придбаний у Польщі.

Потерпілий може обрати:

право Польщі як право держави придбання товару.

Для робіт і послуг визначальною є держава:

де робота була виконана або послуга надана потерпілому.

Три альтернативні прив'язки

Механізм ст. 50 можна звести до формули:

потерпілий може обрати:

1. своє право;

2. право виробника / виконавця;

3. право місця придбання товару / виконання роботи / надання послуги.

Усі три варіанти прямо передбачені законом. Стаття 50 не встановлює між ними послідовності типу «спочатку перший, а якщо він не застосовується – другий».

Тому йдеться саме про **альтернативну колізійну норму**.

Місце настання шкоди не є окремою прив'язкою ст. 50

Дуже важливо не переносити механічно на product liability загальну логіку делікту.

Стаття 50 **не називає окремо право держави, де фактично настала шкода**, якщо ця держава не збігається з одним із трьох передбачених критеріїв.

Наприклад:

- потерпілий проживає в Україні;
- виробник знаходиться в Німеччині;
- товар придбано у Польщі;
- шкода настала під час поїздки в Австрії.

За ст. 50 потерпілий може обрати:

Україну → право потерпілого;

Німеччину → право виробника;

Польщу → право місця придбання.

Сам факт настання шкоди в Австрії **не створює четвертого варіанта за ст. 50**.

Це одна з найважливіших відмінностей від загального деліктного регулювання.

Потерпілий не обов'язково є споживачем

Стаття 50 використовує термін:

«потерпілий», а не «споживач».

Тому сфера цієї колізійної норми ширша за класичні споживчі відносини.

Потерпілим може бути:

- фізична особа;
- юридична особа;
- особа, яка сама придбала товар;
- за відповідних обставин інша особа, якій дефектний продукт завдав шкоди.

Наприклад, якщо дефектне обладнання пошкодило майно юридичної особи, питання застосування ст. 50 не виключається лише тому, що потерпілий діяв у підприємницькій сфері.

Отже:

product liability за ст. 50 ≠ лише consumer protection.

Наявність договору з виробником не є обов'язковою

Для виникнення недоговірної вимоги потерпілий не обов'язково повинен перебувати у договірних відносинах безпосередньо з виробником.

Наприклад:

- виробник у Німеччині;
- товар проданий дистриб'ютору в Польщі;
- український покупець придбав його у польського продавця;
- дефект спричинив шкоду.

Між українським потерпілим і німецьким виробником може не бути прямого договору.

Проте недоговірна вимога щодо шкоди від дефектного товару може існувати самостійно.

Саме цим **product liability** відрізняється від звичайної договірної відповідальності продавця за неналежну якість товару.

Договірна і недоговірна вимоги можуть існувати паралельно

Один і той самий фактичний дефект може породжувати декілька вимог.

Наприклад, дефектний автомобіль:

не відповідає умовам договору → договірні засоби захисту;

і водночас:

спричинив ДТП та тілесні ушкодження → недоговірна вимога про відшкодування шкоди.

Для першої вимоги застосовне право визначатиметься за правилами **договірного статуту**.

Для другої:

ст. 50 → спеціальний недоговірний статут.

Отже:

кваліфікуємо не лише правовідносини в цілому, а конкретну вимогу.

Співвідношення ст. 50 і ст. 49

Стаття 49 встановлює загальне правило для шкоди.

Стаття 50 регулює спеціальний випадок:

шкода спричинена дефектом товару, роботи або послуги.

Тому застосовується принцип:

lex specialis derogat legi generali.

Формула:

шкода взагалі → ст. 49;

шкода від дефектного товару / роботи / послуги → ст. 50.

Не слід спочатку визначати право за місцем делікту за ст. 49, якщо конкретна вимога безпосередньо підпадає під спеціальну ст. 50.

Матеріальне право після здійснення вибору

Після того як потерпілий обрав один із правопорядків, передбачених ст. 50, саме це право визначає матеріальні питання відповідальності, зокрема:

- підстави відповідальності;
- поняття дефекту;
- коло відповідальних осіб;
- необхідність або відсутність необхідності доведення вини;
- причинний зв'язок;
- види відшкодовуваної шкоди;
- підстави звільнення від відповідальності;
- обсяг компенсації;
- способи відшкодування.

Тобто після колізійного вибору діє загальна логіка, розглянута у питанні 5:

обране право → матеріальний деліктний статут.

Матеріально-правове регулювання в Україні

Якщо внаслідок застосування ст. 50 визначено право України, відповідні матеріальні відносини регулюються, зокрема, нормами ЦК України про відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт та послуг.

У ЦК України цьому присвячено спеціальний **§ 3 глави 82**, що починається зі **ст. 1209 «Підстави відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)»**.

Отже, необхідно чітко розрізняти:

ст. 50 Закону про МПП → визначає право якої держави застосовується;

ЦК України або відповідне іноземне право → встановлює матеріальні підстави та наслідки відповідальності.

Приклад комплексного визначення права

Українська компанія придбала у Польщі обладнання, виготовлене німецькою компанією. Через виробничий дефект обладнання спричинило пожежу та пошкодило майно української компанії.

За ст. 50 потерпілий може обрати:

Україна → місцезнаходження / основне місце діяльності потерпілого;

Німеччина → місцезнаходження виробника;

Польща → місце придбання товару.

Якщо потерпілий обирає право України:

матеріальна відповідальність визначається українським правом.

Якщо право Німеччини:

український суд, якщо саме він розглядає справу, повинен встановити зміст німецького права відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Алгоритм визначення застосовного права

При вимозі про шкоду від дефектного товару, роботи або послуги доцільно діяти так:

встановити факт шкоди → встановити її зв'язок із недоліком товару, роботи або послуги → кваліфікувати вимогу як спеціальний випадок ст. 50 → визначити три можливі правопорядки → потерпілий обирає один із них → за обраним правом визначаються матеріальні підстави та обсяг відповідальності.

Узагальнення

Стаття 50 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює **спеціальне альтернативне колізійне регулювання** відповідальності за шкоду, завдану недоліками товарів, робіт або послуг.

Право вибору належить **потерпілому**.

Він може обрати:

право держави свого місця проживання / місцезнаходження / основного місця діяльності;

або

право держави місця проживання чи місцезнаходження виготовлювача товару або виконавця роботи чи послуги;

або

право держави, де потерпілий придбав товар або де для нього виконано роботу чи надано послугу.

Стаття 50 є **lex specialis щодо ст. 49**.

При цьому:

потерпілий ≠ обов'язково споживач;

наявність прямого договору з виробником ≠ обов'язкова;

договірна вимога за якістю ≠ вимога про відшкодування деліктної шкоди;

місце фактичного настання шкоди ≠ самостійна четверта прив'язка ст. 50.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

дефект товару / роботи / послуги + шкода → ст. 50;

вибір належить потерпілому;

потерпілий → виробник/виконавець → місце придбання/одержання послуги;

три альтернативні правопорядки → один обирає потерпілий;

ст. 50 → колізійна норма;

обране національне право → матеріальні умови відповідальності.

Право, що застосовується до інших недоговірних зобов'язань: безпідставне збагачення, ведення чужих справ без доручення та інші передбачені законом випадки

Загальна система колізійного регулювання

Недоговірні зобов'язання не обмежуються відносинами з відшкодування шкоди. Цивільне право передбачає також зобов'язання, що виникають унаслідок:

- безпідставного набуття або збереження майна;
- вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення;
- публічної обіцянки винагороди;
- рятування життя, здоров'я або майна;
- створення загрози життю, здоров'ю чи майну;
- інших односторонніх дій, з якими закон пов'язує виникнення цивільних прав та обов'язків.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» спеціальна колізійна норма встановлена для **безпідставного набуття або збереження майна – ст. 51**. Для інших зобов'язань, що виникають з односторонніх дій і не охоплюються спеціальними статтями 49–51, вихідне значення має **ст. 48**.

Безпідставне збагачення як недоговірне зобов'язання

У матеріальному праві України відповідні відносини регулюються **главою 83 ЦК України**.

За ст. 1212 ЦК України особа, яка набула або зберегла майно за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави, зобов'язана повернути це майно потерпілому. Такий

обов'язок виникає і тоді, коли правова підстава, на якій майно було набуте, згодом відпала.

Основними ознаками такого зобов'язання є:

- набуття або збереження майна однією особою;
- за рахунок іншої особи;
- відсутність достатньої правової підстави;
- або подальше відпадіння такої підстави.

У міжнародному приватному праві такі відносини позначаються також поняттям **unjust enrichment – безпідставне збагачення**.

Основна колізійна прив'язка щодо безпідставного збагачення

Стаття 51 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює:

«До зобов'язань, що виникли внаслідок набуття, збереження майна без достатніх правових підстав, застосовується право держави, у якій такі дії мали місце».

Отже, основною прив'язкою є:

місце набуття або збереження майна → право цієї держави.

Умовно її можна позначити як:

lex loci enrichment – право місця безпідставного збагачення.

Наприклад:

- українська компанія помилково перерахувала кошти на рахунок польської компанії;
- безпідставне набуття коштів відбулося у правовій сфері Польщі.

За загальним правилом ст. 51 застосовуватиметься **право Польщі**, якщо фактичні обставини дозволяють локалізувати набуття саме там.

Набуття і збереження майна

Стаття 51 охоплює дві ситуації:

набуття майна – майнова сфера особи без достатньої підстави збільшується;

збереження майна – особа не витрачає власне майно або не передає його іншій особі, хоча за належних правових умов повинна була це зробити.

Тому безпідставне збагачення не зводиться лише до помилкового банківського переказу.

Воно може виникати, зокрема, у разі:

- помилкової сплати коштів;
- подвійної оплати;
- передання майна без належної правової підстави;
- відпадіння підстави, яка існувала на момент передання;
- збереження чужого майнового блага без законної підстави.

Відпадіння правової підстави

Особливість безпідставного збагачення полягає в тому, що відсутність підстави може існувати:

від самого початку

або

виникнути пізніше внаслідок відпадіння правової підстави.

Наприклад, кошти були передані на підставі правочину, але згодом відповідна правова підстава припинила існувати.

У такому разі може виникнути вимога про повернення отриманого.

При цьому перед застосуванням ст. 51 необхідно правильно **кваліфікувати саму вимогу**: якщо повернення є безпосереднім наслідком недійсності договору і регулюється його договірним статутом, не слід автоматично переводити відносини у режим безпідставного збагачення.

Отже:

спочатку кваліфікація вимоги → потім вибір колізійної норми.

Автономія волі при безпідставному збагаченні

Стаття 51 передбачає також спеціальну обмежену автономію волі:

«Сторони зобов'язання у будь-який час після його виникнення можуть домовитися про застосування до нього права держави суду».

Конструкція практично аналогічна ч. 4 ст. 49 щодо деліктів.

Отже:

вибір можливий лише після виникнення зобов'язання;

обрати можна лише право держави суду.

Формула:

без вибору → право місця набуття/збереження;

після виникнення зобов'язання → можливий вибір lex fori.

Ведення чужих справ без доручення

Цивільний кодекс України регулює відповідні відносини у **главі 79 «Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення»**.

За ст. 1158 ЦК України, якщо майновим інтересам іншої особи загрожують невигідні наслідки, особа може без доручення вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення. Вона повинна повідомити про свої дії особу, в інтересах якої діяла, а у передбачених законом випадках має право на відшкодування виправданих витрат.

У міжнародному приватному праві близький інститут традиційно позначається:

negotiorum gestio – ведення чужих справ без доручення.

Колізійна прив'язка для ведення чужих справ без доручення

Закон України «Про міжнародне приватне право» не містить окремої спеціальної статті для negotiorum gestio.

Тому, якщо відповідне зобов'язання виникає саме **з односторонньої дії особи** і не підпадає під іншу спеціальну колізійну норму, застосовується загальна **ст. 48**:

«До зобов'язань, що виникають з дії однієї сторони, з урахуванням положень статей 49–51 цього Закону, застосовується право держави, у якій мала місце така дія».

Отже:

ведення чужих справ без доручення → одностороння дія → право держави місця її вчинення.

Наприклад:

- громадянин України перебуває в Італії;
- без доручення власника вчиняє необхідні дії для збереження його майна;
- виникає вимога про відшкодування обґрунтованих витрат.

За загальним правилом:

дії вчинені в Італії → право Італії.

Схвалення дій і перехід до договірного регулювання

Важлива особливість цього інституту передбачена ст. 1158 ЦК України: якщо особа, у майнових інтересах якої діяли без доручення, **схвалює ці дії**, надалі до відносин сторін застосовуються положення про відповідний договір.

Тому характер правовідносин може змінитися:

до схвалення → недоговірне зобов'язання;

після схвалення → договірне регулювання.

У міжнародній ситуації це має значення і для колізійної кваліфікації: після такого переходу може виникнути необхідність застосовувати вже **колізійні норми щодо договорів**, а не загальну ст. 48.

Публічна обіцянка винагороди

ЦК України відносить до недоговірних також зобов'язання з **публічної обіцянки винагороди** – глава 78.

Їх джерелом є одностороннє волевиявлення особи, яка публічно обіцяє винагороду за досягнення визначеного результату.

Якщо така ситуація має іноземний елемент, а спеціальної колізійної норми немає, вихідною є ст. 48:

одностороння дія → право держави місця її вчинення.

При цьому необхідно встановити, де саме юридично відбулося відповідне одностороннє волевиявлення, особливо якщо обіцянку поширено через Інтернет або інший транскордонний засіб комунікації.

Рятування життя, здоров'я та майна

Главою 80 ЦК України регулюються зобов'язання, що виникають у зв'язку з:

- рятуванням здоров'я та життя фізичної особи;
- рятуванням майна фізичної або юридичної особи.

Зокрема, ст. 1161 передбачає відшкодування шкоди, завданої особі, яка без відповідних повноважень рятувала життя або здоров'я іншої особи від реальної загрози. Стаття 1162 регулює окремі наслідки рятування майна іншої особи.

Окремої спеціальної колізійної норми для таких відносин Закон про МПП не встановлює.

Тому застосовне право залежить від **кваліфікації конкретної вимоги**:

- якщо зобов'язання виникає з односторонніх рятувальних дій – орієнтиром може бути **ст. 48**;
- якщо предметом вимоги є саме відшкодування завданої шкоди – необхідно перевірити можливість застосування **ст. 49**.

Отже, тут не можна механічно використовувати одну прив'язку без визначення юридичної природи вимоги.

Створення загрози життю, здоров'ю або майну

Глава 81 ЦК України передбачає право особи вимагати усунення загрози її життю, здоров'ю чи майну, а юридичної особи – загрози її майну. У разі неусунення загрози можливими наслідками є, зокрема, вимога про усунення небезпеки, заборону відповідної діяльності або відшкодування шкоди.

При транскордонному характері таких відносин необхідна правова кваліфікація:

вимога, що виникає з поведінки однієї сторони → може підпадати під ст. 48;

вимога про вже завдану шкоду → ст. 49.

Тобто правова природа вимоги визначає і відповідну колізійну норму.

Значення ст. 48 як загальної норми

Стаття 48 виконує у розділі VII **субсидіарну функцію**.

Її необхідно застосовувати у такій послідовності:

спочатку перевірити спеціальні норми ст. 49–51;

якщо вони не охоплюють конкретне зобов'язання і воно виникає з дії однієї сторони → застосувати ст. 48.

Тому:

делікт → ст. 49;

дефектний товар / робота / послуга → ст. 50;

безпідставне збагачення → ст. 51;

інша одностороння дія → ст. 48.

Сфера дії права, визначеного за ст. 48 або 51

Право, визначене відповідною колізійною нормою, регулює матеріальні права та обов'язки учасників.

Для безпідставного збагачення це, зокрема:

- підстави виникнення обов'язку повернути майно;
- коло осіб, між якими виникає вимога;
- обсяг повернення;

- повернення майна в натурі або його вартості;
- наслідки користування майном;
- відшкодування доходів і витрат;
- інші матеріальні наслідки.

Для ведення чужих справ без доручення застосовне право визначає, зокрема:

- коли дії визнаються правомірними;
- обов'язок повідомлення;
- обов'язок звітувати;
- право на компенсацію витрат;
- обсяг такого відшкодування.

Якщо застосовним є іноземне право, його зміст встановлюється відповідно до **ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Позовна давність

До вимог з безпідставного збагачення та інших недоговірних зобов'язань застосовується загальна колізійна норма **ст. 35 Закону України «Про міжнародне приватне право»**.

Позовна давність визначається правом, яке застосовується до прав та обов'язків учасників відповідного відношення.

Отже:

застосовне право за ст. 48 або 51 → за загальним правилом це ж право визначає і позовну давність.

Алгоритм визначення застосовного права

Для інших недоговірних зобов'язань доцільно застосовувати таку послідовність:

визначити юридичну природу вимоги → перевірити спеціальні ст. 49–51 → безпідставне збагачення → ст. 51 → інша одностороння дія → ст. 48 → визначити державу місця відповідної дії → застосувати її право → за наявності допустимого вибору за ст. 51 перевірити право держави суду.

Узагальнення

Безпідставне збагачення має **самостійну спеціальну колізійну норму**.

За ст. 51:

набуття або збереження майна без достатньої правової підстави → право держави, де такі дії мали місце.

Після виникнення такого зобов'язання сторони можуть домовитися про:

право держави суду.

Ведення чужих справ без доручення спеціальної колізійної норми не має, тому за загальним правилом:

одностороння дія → ст. 48 → право держави місця її вчинення.

До інших недоговірних зобов'язань, для яких Закон не встановлює спеціальної прив'язки, також застосовується ст. 48, якщо вони виникають саме з **дії однієї сторони**.

При цьому для рятування, створення загрози та інших складних ситуацій вирішальне значення має **правова кваліфікація конкретної вимоги**: вимога з односторонньої дії може регулюватися ст. 48, тоді як вимога про відшкодування вже завданої шкоди – ст. 49.

<u>Формула для запам'ятовування:</u>

безпідставне збагачення → ст. 51 → місце набуття/збереження майна;

після виникнення зобов'язання → можливий вибір права держави суду;

ведення чужих справ без доручення → ст. 48 → місце вчинення дії;

публічна обіцянка та інша одностороння дія → ст. 48;

вимога про шкоду → перевірити ст. 49;

спеціальна норма є → вона має перевагу над ст. 48;

спочатку кваліфікуємо вимогу → потім визначаємо застосовне право.